

DE DUITSE *ZEITENWENDE* ONDER DE LOEP: VAN STRATEGISCHE VERLAMMING NAAR STRATEGISCHE ACTOR?

Simon VAN HOEYMISSEN

© Vincent Bordinon, BE Defence

L'arrivée au pouvoir du chancelier Friedrich Merz marque une nouvelle étape dans la redéfinition du rôle stratégique de l'Allemagne en Europe. Depuis l'invasion russe de l'Ukraine, Berlin a rompu avec sa tradition de retenue militaire, amorçant une véritable Zeitenwende — un tournant historique. Cet article examine la mise en œuvre concrète de ce changement, les défis politiques, industriels et culturels qu'il soulève, ainsi que ses implications pour la défense européenne. Il évalue enfin ce que cette évolution allemande signifie pour la Belgique et l'avenir de l'intégration européenne.

Simon VAN HOEYMISSEN is onderzoeker Europees veiligheids- en defensiebeleid aan het Studiecentrum voor Veiligheid en Defensie (SCVD) van het Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie (KHID).

INLEIDING

De aantreding van een nieuwe Duitse regering onder bondskanselier Merz nodigt uit om stil te staan bij de cruciale rol van Duitsland in het uittekenen en implementeren van de toekomstige Europese defensiearchitectuur. De Duitse reactie op de Russische inval in Oekraïne in 2022 heeft intussen naam gemaakt als de *Zeitenwende* (keerpunt). Met rugdekking van een uitzonderingsbudget (*Sondervermogen*) van 100 miljard euro signaleerde toenmalig bondskanselier Scholz een fundamentele verschuiving in het Duitse strategische denken. In dit artikel bekijken we in hoeverre en op welke manier de *Zeitenwende* ook in praktijk werd gebracht en welke uitdagingen er spelen bij de implementatie. Ook trachten we toekomstige moeilijkheden en kansen te evalueren. Ten slotte bekijken we de relevantie voor België en Europa van de Duitse beleidsmaatregelen en investeringen.

EUROPESE EN NAVO-COÖRDINATIE

Nadat de Duitse sociaaldemocraten onder Willy Brandt in de jaren 70 de macht overnamen van de christendemocraten werd de naoorlogse Hallsteindoctrine vervangen door een minder confronterende houding die bekend staat als de *Ostpolitik*. Ook na het einde van de Koude Oorlog en de Duitse hereniging bleef Duitsland vrede en democratie in Europa nastreven door in te zetten op economische verwevenheid. Onder het leiderschap van de christendemocratische Merkel (2005–2021) bleef Duitsland een confrontatie met Rusland zoveel mogelijk vermijden en een multilaterale, trans-Atlantisch georiënteerde koers varen. Dit zette aan tot controversiële projecten, zoals de Nord Streamgaspijpleidingen die Russisch gas via de Baltische Zee naar Duitsland voerden. Het verklaart ook waarom voormalig bondskanselier Schröder genomineerd werd om te zetelen in de bestuursraad van Gazprom.

De herinnering aan de Duitse *Ostpolitik* maakte landen aan de oostflank van de NAVO sceptisch over de Duitse energieafhankelijkheid van Rusland en de initiële aarzeling van Duitsland om wapens aan Oekraïne te leveren. De tumultueuze Duitse geschiedenis maakt dat elk militair engagement, zeker in Oost-Europa, bijzonder gevoelig ligt. Die terughoudendheid is geen makkelijke uitgangspositie wat betreft de Europese defensiesamenwerking: een politieke arena die traditioneel erg wordt bemoeilijkt door botsende nationale belangen, afwijkende militaire noden en industriële rivaliteit. Zelfs hoge Franse en Poolse regeringsleden hebben de laatste jaren gepleit voor ambitieuzere Duitse herbewapening en leiderschap¹.

Toch heeft Berlijn een hele weg afgelegd sinds de toezegging om helmen te leveren aan Oekraïne vlak na de Russische invasie. Onder Scholz werden heel wat rode lijnen overschreden, gaande van de levering van

¹ <https://dgap.org/en/press/news/lecture-radek-sikorski-russia-ukraine-war>

luchtverdedigingswapens tot tanks. Hierin liet Berlijn zich wel steeds voorafgaan door een gelijkwaardige toezegging vanwege Washington. Recent heeft Merz aangegeven om ook Taurusraketten te willen leveren aan Oekraïne². Ook het gezamenlijke bezoek van Merz en de leiders van Frankrijk, Groot-Brittannië en Polen aan Kyiv wijst op een bredere eensgezindheid tussen deze landen wat betreft de steun voor Oekraïne. Hierbij kan Merz het Duitse gewicht in de schaal leggen om de toekomstige Oekraïense soevereiniteit te vrijwaren en de EU ertoe te bewegen om Oekraïne als lid te verwelkomen³. Duitsland heeft als grootste economie in de EU immers een cruciale rol gespeeld telkens als de Europese integratie werd verdiept of verbreed. Ook nu moet Berlijn het voortouw nemen om tot een effectievere Europese defensie te komen.

Het is daarbij belangrijk dat Merz erkent dat het zwaartepunt van de Europese geopolitiek oostwaarts is verschoven. Tot nog toe bekeek Berlijn het aandrijven van verdere integratie vooral door de bril van zijn relaties met Parijs⁴. In 2023 vermeldde de Duitse nationale veiligheidsstrategie zorgwekkend genoeg nog steeds enkel Frankrijk als een Europese macht die van “bijzonder groot belang” was voor Duitsland⁵. De Russische invasie mag dan wel tal van grenzen hebben verlegd in de Duitse visie op de rol van de EU inzake defensie (-industrieel) beleid, maar de daaropvolgende jaren legden ook duidelijke breuklijnen bloot tussen Parijs en Berlijn. Scholz had gedurende zijn ambtstermijn veel moeite om een gemeenschappelijke basis

² <https://www.euronews.com/my-europe/2025/04/14/germany-is-open-to-sending-taurus-missiles-to-ukraine-says-merz>

³ Michael Kimmage & Sudha David-Wilp, “The *Zeitenwende* Is Real This Time,” Foreign Affairs, 11 april 2025, www.foreignaffairs.com/germany/zeitenwende-real-time.

⁴ Bijvoorbeeld, onder het Duitse voorzitterschap nam de Raad van de EU het initiatief om de strategische identiteit van de EU scherp te stellen. Deze onderhandelingen mondden uit in het Strategisch Kompas dat in het voorjaar van 2022 onder het Franse voorzitterschap werd gepubliceerd.

⁵ <https://www.nationalesicherheitsstrategie.de/National-Security-Strategy-EN.pdf>

te vinden met Frankrijk, de patroonheilige van strategische autonomie in Europa. Beide landen hebben verschillende visies over de verhouding tussen de NAVO en de EU. Duitsland moet in zijn rol als motor van Europese integratie dus meer inzetten op samenwerkingsverbanden die de Frans-Duitse as aanvullen.

De ambities van Parijs en Berlijn om Europese defensiesamenwerking op een meer gediversifieerde manier aan te drijven, kwamen recent tot uiting in twee nieuwe militaire samenwerkingsverbanden. Duitsland en Groot-Brittannië engageerden zich in 2024 om hun onderlinge militaire samenwerking te verdiepen in het *Trinity House*-verdrag, terwijl Frankrijk en Polen in mei 2025 in Nancy een wederzijds bijstandsverdrag afsloten⁶. Ook België heeft in het kader van de oostwaartse verschuiving van de Europese geopolitiek recent een intentieverklaring getekend met Polen voor meer defensie-industriële samenwerking⁷. Toch moet België in zulke internationale akkoorden meer inzetten op wederkerigheid. Zo kunnen buitenlandse aankoopdiensten orders plaatsen bij de Belgische defensie-industrie of kunnen Belgische hoogtechnologische nicheproducten via industriële samenwerking worden geïntegreerd in een *system of systems*. Om dit mogelijk te maken moet België duurzame waardeketens opbouwen en ecosystemen ondersteunen waarin innovatieve projecten worden uitgewerkt die uitmonden in concrete, verkoopbare resultaten.

CAPACITEITEN EN PARAATHEIDSTEKORTEN

Hoewel Duitsland sinds de Russische invasie van Oekraïne veel steun aan Kyiv heeft verleend, heeft het zijn binnenlandse militaire opwaardering met

⁶ <https://www.reuters.com/world/europe/poland-france-commit-helping-each-other-case-military-threat-2025-05-09/>

⁷ <https://businessam.be/belgie-koopt-honderden-poolse-luchtverdedigingssystemen/>

minder schwung aangepakt⁸. Er zijn nog steeds problemen met het werven en behouden van personeel. Bovendien blijkt uit de inzet van sommige Duitse gevechtsvoertuigen aan het Oekraïense front dat deze niet zo effectief zijn als gedacht. Vele systemen vereisen omwille van hun technische complexiteit erg veel onderhoud, wat nabij de frontlijn vaak onmogelijk is. Om de beperkte beschikbare middelen effectiever te kunnen inzetten, wordt ook met andere landen samengewerkt. Zo traint elke brigade van de Nederlandse landmacht samen met een Duitse divisie⁹. Ook België heeft geen divisiestructuur en zal binnen het *force model* van de NAVO wellicht opereren als deel van een buitenlands geleide divisie. Dat zou in principe een Duitse divisie kunnen zijn, gezien de Belgische aanwezigheid in Litouwen, waar Duitsland voor de eerste keer sinds de Tweede Wereldoorlog een permanente brigade in het buitenland stationeert. Een Belgische samenwerking met Duitsland kan voortbouwen op gezamenlijke operationele ervaring in Afghanistan (Kaboel, Kunduz en Mazar-i-Sharif) en Oezbekistan (Termez), die we in de jaren 2005-2010 verder trachtten uit te bouwen via een permanente verbindingsofficier bij de 10de pantserdivisie. De operationele en trainingsagenda's bleken echter moeilijk verzoenbaar. Recenter werkten we ook nauw samen met de Duitsers in Mali (in het kader van MINUSMA en EUTM) en Niger. Ondanks zulke precedents is het vandaag onduidelijk welke beslissingsruimte de Belgische regering in de praktijk zou hebben om te kiezen onder welke divisie de Belgische brigade zou vallen. De CaMo-samenwerking (*capacité motorisée*, oftewel gemotoriseerde capaciteit) maakt de Belgische brigade immers erg interoperabel met de Franse landmacht (bv. op het vlak van training en communicatieapparatuur).

⁸ Kimmage & David-Wilp, "The *Zeitenwende* Is Real This Time".

⁹ <https://english.defensie.nl/latest/news/2023/03/30/13-light-armoured-brigade-completes-integration-between-dutch-combat-brigades-and-german-divisions>

Ook binnen het luchtdomein kent Duitsland defensie-industriële en capaciteitsbekkernissen. Scholz nam het initiatief om een Europees grondgebaseerd luchtverdedigingssysteem, het *Sky Shield*, uit te bouwen. Maar wat luchtgevechtscapaciteit betreft, blijven het idee van een Amerikaanse *kill switch* ingebouwd in de F-35 en de reële afhankelijkheid van software-updates en onderhoudssteun uit de Verenigde Staten nazinderen in het publieke debat als een sluimerende onzekerheid. Europese gevechtstoestellen moeten immers de strijd kunnen aanbinden met de hoogtechnologische tegenhangers van strategische rivalen, zowel om wereldwijde exportmarkten te kunnen behouden als om de Europese veiligheid te vrijwaren.

Om voor de toekomst een wapensysteem van de zesde generatie te ontwikkelen, keek Duitsland traditioneel naar een samenwerking met Frankrijk en Spanje onder het *Future Combat Air System* (FCAS)-

consortium, waar België sinds 2023 een observerend lid van is. Dit houdt echter enkele moeilijke afwegingen in. In welk tijds kader zou het FCAS operationeel moeten zijn? Hoe moeten de beperkte defensie-industriële capaciteit en een eindig defensiebudget worden ingezet in een periode waarin de veiligheidsomgeving wellicht veel sneller een modernisering van luchtgevechtscapaciteit vereist dan de termijn die het FCAS voorziet? En hoe verhoudt de relatief minder veeleisende ontwikkeling

van drones zich tot het ontwerpen van het bemande platform binnen het FCAS-systeem? Momenteel lijkt de prioriteit in dit dossier te liggen bij de snelle ontwikkeling van een gevechtsdrone en wordt het bemande vliegtuig in het systeem pas voor de jaren 2040 beoogd¹⁰. Maar in het *Trinity House*-verdrag uiten de Duitsers en de Britten de intentie om samen een nieuwe gevechtsdrone te ontwikkelen¹¹. Dit duidt mogelijk op een heroriëntering van Berlijn, weg van de samenwerking met Frankrijk en Spanje onder het FCAS, om nauwer betrokken te worden bij het Japans-Brits-Italiaanse *Global Combat Air Programme* (GCAP)-project.

Ten slotte werden ook cruciale Duitse ondersteunende capaciteiten om een peer conflict aan te gaan, uitgehouden. De Duitse Defensie blijft sterk

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=TTjDEtHYDl4>

¹¹ <https://armyrecognition.com/news/aerospace-news/2024/leave-scaf-for-gcap-germanys-growing-alliance-with-uk-in-combat-drone-technology>

afhankelijk van Amerikaanse capaciteiten op het gebied van inlichtingen, cyber- en strategische mobiliteit. Ook ligt Duitsland in het geografische hart van de plannen van de NAVO en van het *Reinforcement and Sustainment Network* (RSN), dat de *Supreme Allied Commander Europe* (SACEUR) in staat moet stellen om deze plannen ook effectief te activeren. Maar decennia aan onderfinanciering zorgden ervoor dat de *Bundeswehr* kampt met verouderde uitrusting, personeelstekorten en logistieke zwakheden. Ook heeft het gebrek aan investeringen in spoorweginfrastructuur en de privatisering van de spoorwegoperator en -infrastructuur tot één monopolie van *Deutsche Bahn*¹² bijgedragen aan stiptheidsproblemen met het spoorvervoer. In een tijdperk van sterke inflatie en intense concurrentie om eindige overheidsbudgetten vast te krijgen, is het voor Duitsland erg moeilijk om het nodige geld voor de *Zeitenwende* vrij te maken en om te beslissen hoe het geld uit te geven: niet alleen met oog op het vrijwaren van zijn nationale veiligheid, maar ook om zijn rol te vervullen als spil in het regionale plan en het *enablement plan* van de NAVO en om zijn rol te bestendigen als gidsland van EU-integratie.

BUDGETTAIRE EN FINANCIËLE BEPERKINGEN

Hoewel het speciale defensiefonds van 100 miljard euro relatief veel ambitie toont, blijft het een eenmalige toezegging. Onenigheid binnen de coalitie van Scholz en de grondwettelijke “schuldrem” blokkeerden de mogelijkheid om de Duitse en Europese veiligheid te behartigen met nog ambitieuzere investeringsprogramma's. Maar de huidige toezegging is onvoldoende voor een alomvattende modernisering van de Duitse strijdkrachten en defensie-industrie. De productie van bestaande Duitse fabrieken kon zonder veel extra moeite enigszins worden opgeschroefd door extra shifts te draaien op bestaande productielijnen. Maar wanneer Duitsland in staat gesteld

¹² <https://www.theguardian.com/business/2023/oct/14/its-the-same-daily-misery-germanys-terrible-trains-are-no-joke-for-a-nation-built-on-efficiency>, 14 oktober 2023.

moet worden om de verantwoordelijkheid over Europese veiligheid (deels) over te nemen van de VS, moet worden geïnvesteerd in de bouw van nieuwe fabrieken. Hier is een veel groter risico aan verbonden. Om bedrijven als Rheinmetall hiertoe te bewegen, zijn verder financieel engagement en de zekerheid van bindende overheidsorders cruciaal.

Het onvermogen van de Duitse defensie-industriële basis om tegemoet te komen aan de recente aankooplust van defensie-ministeries heeft al een reële impact gehad op de toekomstige uitrusting van Europese landmachten en de positie van de Duitse defensiesector in Europa. Een bepalende factor in de Poolse keuze om de uitbreiding en modernisatie van zijn arsenaal aan artillerie en gevechtstanks te verwerven bij Koreaanse en Amerikaanse leveranciers was het onvermogen van Duitse producenten om binnen een redelijke termijn tegemoet te komen aan dit historische orderboek.

© BE Defence

Zoals alle NAVO-landen heeft Duitsland zich op de top van Wales in 2014 ertoe verbonden om tegen 2024 de uitgavendoelstelling van 2% van het bbp voor defensie te halen. Om deze toezegging echter ook buiten het speciale fonds te handhaven, is een politiek lastige herverdeling van nationale middelen nodig. Er is sinds de start van Trump 2.0 een duidelijk diplomatiek aspect verbonden aan het beantwoorden aan (en het overstijgen van) de mythische 2%-norm. Maar hoewel politieke discussies in West-Europa vaak gefocust zijn op het budget op zich, lijkt het belangrijker om te bekijken welke specifieke capacitaire lacunes moeten worden opgevuld met dat geld. Wat Duitsland betreft, zijn er immers heel wat reële noden binnen de nieuwe reeks NAVO-plannen die dringend aanzienlijke bijkomende investeringen vereisen. Zo is het cruciaal dat Duitsland het bestaande NAVO-pijpleidingsysteem uitbreidt, dat na de Koude Oorlog niet werd doorgetrokken naar het oosten van Duitsland en de nieuwe bondgenoten aan de oostflank¹³.

STRUCTURELE EN BUREAUCRATISCHE INERTIE

Omwille van de dure en politiek gevoelige aard van defensiemateriaal is de aankoop ervan vaak ingebed in complexe, bureaucratische en risicomijdende aanbestedingssystemen. In vele West-Europese landen, inclusief in Duitsland, kan dit leiden tot vertragingen. Hybride oorlogvoering vormt bovendien een wettelijk grijze zone tussen vrede en oorlog, die meer flexibiliteit vereist inzake de ontwikkeling en verwerving van militaire capaciteiten dan in vreedetijd, maar geen oorlogseconomie legitimeert. Om hiermee om te gaan is een holistische benadering nodig waarbij verschillende maatregelen kunnen worden overwogen (zoals versnelde aanbestedingsprocedures, toegang tot financiering, vergunningen, logistiek en productiecapaciteit).

¹³ <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/nato-plant-treibstoff-pipeline-durch-deutschland-sprit-fuer-die-ostflanke-a-54cfff011-0fd3-4f34-81e2-3cd95ae4ae02>

Ten slotte is de coördinatie tussen respectievelijke Duitse ministeries (Defensie, Economie, Buitenlandse Zaken), zoals in vele landen, vaak ontoereikend, wat de hervormingsinspanningen vertraagt. Ook op internationaal niveau is meer coördinatie nodig om militaire effectiviteit te garanderen. Zo hebben Nederland, Duitsland en Polen, met België als observerend lid, begin 2024 het initiatief genomen om een militaire mobiliteitscorridor te ontwikkelen. Het doel is om administratieve lasten bij militaire transporten te verminderen door onder meer verkeersregels en grensoverschrijdingstoelatingen en -procedures (zowel tussen de drie landen als tussen de afzonderlijke Duitse deelstaten) op elkaar af te stemmen. Deze uitdagingen tonen aan hoezeer een *whole-of-government*-benadering vereist is om de *Zeitenwende* in praktijk te brengen.

Strategische cultuurverschuiving, binnenlands-politieke en maatschappelijke aarzeling

Een aanzienlijk deel van het Duitse publiek staat om historische redenen sceptisch tegenover de strijdkrachten. In navolging van de vergelijkbare omslag die plaatsvindt in Japan, moet Duitsland een nieuwe strategische cultuur ontwikkelen die militaire macht omarmt als een legitiem instrument van buitenlands beleid. Hierbij loert het gevaar dat defensie een kwestie wordt die enkel leeft binnen een erg beperkte strategische gemeenschap. Er bestaat immers een grote kloof tussen de militaire leefwereld en de rest van de samenleving. Dit gebrek aan kennis en voeling met de strategische situatie kampt ook met de vaak vertrouwelijke aard van inlichtingen over mogelijke dreigingen waarover de regering beschikt, de discrete aard van destabiliseringsoperaties en een gebrek aan duidelijke, overtuigende communicatie over waarom de *Zeitenwende* noodzakelijk is en wat het voor burgers inhoudt. Documenten zoals de eerste Duitse nationale

veiligheidsstrategie van 2023¹⁴ zijn alvast een belangrijke bron van informatie en geruststelling, zowel in het binnen- als in het buitenland¹⁵. Ook blijft de politieke verdeling ten tijde van de Koude Oorlog tot op vandaag doorwerken in aanzienlijke verschillen in politieke oriëntaties en culturen tussen het westen en oosten van het land. Zo hebben extremistische partijen, zoals het AfD, aanzienlijk meer steun in het oosten¹⁶.

De vorige regeringscoalitie had uiteenlopende standpunten over defensieprioriteiten, waardoor consensus moeilijk te bereiken was. Merz lijkt, na de valse start bij zijn aanstelling tot bondskanselier, wel over een sterker mandaat te beschikken om historische investeringen in defensie door te voeren. Het Duitse parlement heeft immers met een twee derde meerderheid ingestemd om af te zien van de grondwettelijk vastgelegde rem op overheidstekorten, wat de weg vrijmaakt voor honderden miljarden euro's aan investeringen in defensie en strategische infrastructuur¹⁷. Ook de Europese Commissie heeft als deel van het *Readiness 2030*-plan toegestaan dat lidstaten voor hun defensie-investeringen afwijken van de maximaal toegelaten begrotingstekorten onder het stabiliteits- en groeipact¹⁸. Hoewel vele landen weigerachtig lijken om hierop in te gaan, heeft Duitsland deze uitzonderingsregeling wel aangevraagd¹⁹.

¹⁴ <https://www.nationalesicherheitsstrategie.de/National-Security-Strategy-EN.pdf>

¹⁵ <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2023/06/germanys-first-ever-national-security-strategy/>

¹⁶ <https://www.politico.eu/article/germany-east-west-election-feb-23-elections-afd-party-cdu/>

¹⁷ <https://www.euronews.com/my-europe/2025/03/18/germanys-parliament-passes-historic-package-boosting-defence-spending>

¹⁸ https://commission.europa.eu/topics/defence/future-european-defence_en

¹⁹ <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/eu-e800-billion-defence-push-hit-with-tepid-response/>

CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

Decennialang was de relatieve militaire zwakte en terughoudende strategische cultuur van Duitsland een belangrijke factor in het behoud van vrede in Europa. Nu internationale dreigingen Berlijn dwingen om te herbewapenen, vervalt deze ingebouwde beveiliging. Dat vereist heel wat daadkracht van de Duitse regering, die gepaard gaat met grote politieke en culturele uitdagingen. Ook België kan hier lessen uit trekken.

1. Strategische positionering in de veranderende Europese defensiearchitectuur

Er is een geopolitieke verschuiving naar het oosten binnen Europa, wat een heroriëntatie van partnerschappen en focus vereist. We moeten onze strategische partnerschappen diversifiëren. We moeten bijvoorbeeld onze samenwerking in het landdomein niet beperken tot de traditionele Frans-Belgische as (CaMo), maar ook de banden met Duitsland versterken, dat steeds meer de Europese defensie mee zal bepalen. Dit vereist ook een strategische aanwezigheid in Oost-Europa en duidelijke communicatie ten aanzien van onze bevolking over waarom deze nodig is.

2. Capacitaire keuzes en interoperabiliteit

Er is een geopolitieke verschuiving naar het oosten binnen Europa, waarin landen als Duitsland en Polen een steeds grotere rol zullen opnemen in de Europese defensie en waarin Oost-Europa op lange termijn een ontplooiingszone voor Belgische strijdkrachten wordt. België beschikt niet over een eigen divisiestructuur en zou zijn brigade bij een artikel 5-scenario moeten inzetten onder een buitenlandse of multinationale divisie. We

moeten daarbij bekijken of we de Frans-Belgische samenwerking in het landdomein (CaMo) in de toekomst kunnen aanvullen met andere partnerschappen. Strategische flexibiliteit kan de Belgische regering meer beleidsopties geven. Daarom kan het voor België lonen om zich verder te specialiseren in ondersteunende capaciteiten waar we met beperkte middelen en een politieke risico-intolerantie toch een grote impact kunnen hebben (zoals medische evacuatie, cyber, *engineering* en militaire mobiliteit). Dit vereist ook een duidelijke communicatie naar onze bevolking over de noodzaak om te investeren in die capaciteiten, en om aanwezig te zijn in Oost-Europa.

3. Industrieel beleid en defensie-investeringen

Om de decennialange onderinvesteringen en bureaucratisering van de defensie-industrie teniet te doen, hebben grote Europese landen de neiging om de eigen industrie te bevoordelen in plaats van Europees af te stemmen. Ook België moet zijn defensie-industrie stimuleren met garanties en voorbestellingen, zodat bedrijven durven te investeren. In het bijzonder blijken in Oekraïne kleine en middelgrote ondernemingen cruciaal te zijn in het aandrijven van innovatie en moeten zij dus extra gesteund worden op de hoogdrempelige defensiemarkt. Hierbij kan België net als Duitsland gebruik maken van de budgettaire flexibiliteit binnen het *Readiness 2030*-plan. België moet proactief financiële uitzonderingsmaatregelen benutten om in defensie te investeren, zonder binnenlandse bezuinigingen elders. Om dat geld zo effectief mogelijk te gebruiken, zijn gemeenschappelijke industriële programma's met buurlanden (bv. via de recente intentieverklaring met Polen) cruciaal om schaalvoordelen te verkrijgen. Niettemin moet België bij het aangaan van partnerschappen meer inzetten op wederkerigheid.

4. De rol van EU-instituties evalueren

De EU-instituties zijn cruciaal om de Duitse herbewapening blijvend te kanaliseren tot iets dat Europese stabiliteit ten goede komt. De combinatie van Duitse economische en militaire macht zou Berlijn nog meer tot de spil van de Europese politiek maken²⁰. Zelfs indien een herbewapend Duitsland zijn militaire en defensie-industriële invloed met uiterste kantiaanse terughoudendheid gebruikt, zal het onvermijdelijk geconfronteerd worden met de meest duistere karikaturen van zijn geschiedenis telkens als het zijn militaire invloed in Europa doet gelden. Het is zaak om het binnenlandse en internationale vertrouwen in het doel van de Duitse herbewapening op te bouwen en te behouden. Ook hier zijn strategische communicatie en diplomatie belangrijk, maar hun impact kent grenzen. Geen enkel land, ook Duitsland niet, is immuun voor een demagoog die zijn politiek in een gevaarlijke richting drijft. Wat dit betreft, kan het geruststellend werken om bepaalde strategische *enablers* onder supranationale controle te plaatsen, zoals de stichtende leden van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) en de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) – en het afgeblokte idee van de Europese Defensiegemeenschap – deden bij het begin van de Europese integratie. Deze *enablers* zouden door de EU ter beschikking kunnen worden gesteld van de NAVO indien SACEUR daarom vraagt, bijvoorbeeld door voort te bouwen op de EU-NAVO-samenwerking binnen het Berlin Plus-raamwerk en zich te laten gidsen door de gezamenlijke EU-NAVO-verklaringen. Door strategische *enablers* onder supranationale controle te stellen, kan Duitsland een nationale defensiestructuur heropbouwen die kan dienen als kapstok voor de opbouw van een autonome Europese pilaar binnen de NAVO op maat van een *peer conflict*, zonder dat dit op zijn beurt een bron van nervositeit wordt.

²⁰ Kimmage & David-Wilp, “The *Zeitenwende* Is Real This Time”.

In het algemeen moet de Belgische veiligheids- en defensiepolitiek anticiperen op een Europees tijdperk waarin Duitsland – ondanks zijn verleden – stilaan een militaire leidersrol opneemt. België moet hierin op zijn beurt een rol ambiëren als pragmatische partner die inzet op flexibiliteit, interoperabiliteit en industriële meerwaarde. Cruciaal is dat België strategisch kiest waar het wil investeren en niet enkel volgt waar grotere landen de toon zetten.

*Trefwoorden: Duitsland,
Zeitenwende, hermilitarisering*

